קלמן שולמאַן

געבאָרען אין ביכאָוו תקע"ח, געשטאָרבען אין ווילנא שבט תר"ס.

דאָס יאָהר תקע"ח איז געווען א געבענשטער, געראָטענער יאָהר פאַר דער העברעאישער ליטעראַטור. אין דעם ראָזינען יאָהר זיינען געבאָרען געוואָרען דריי אידישע אינגלאַך, אין דריי פאַרשידענע גובערניעס, ביי עלטערן פון פאַרשידענע סאָציאַלע פאַרהעלטניסען: איינער איז געבאָרען אין אַ דאָרף נעבען ווילנא, ביי אַ פאָטער אַ גרויסען גאון און אַ גביר; דער צווייטער — אין גראָרנא, ביי אַ בכבודיגען בעל־הבית, און דער דריטער — אין ביכאָוו, ביי אַ פשוט׳ן אידען, אַ ליובאָוויטשער חסיד און אַ ירא שמים. דעם איינעם האָט מען אַ נאָמען געגעבען מתתיהו, דעם צווייטען שמואל יוסף און דעם דריטען קלמן. דער צופאַל האָט די אַלע דריי בני־גילים, נאָך אין זייערע יונגע יאָהרען, צוזאַמענגעבראַכט קיין ווילנא, וואו זיי זיינען אויסגעוואקסען ריזען, און וואו זיי האָבען איבער פופציג יאָהר געאַרבייט און געווירקט צו פאַרשפּרייטען תורה און חכמה, יעדער אין זיין מקצוע. דער דאָזיגער חוט־המשולש האָט דערצויגען און אויסגעבילדעט צוויי דורות, און זיין השפעה אין דער העברעאישער ליטעראַטור מערקט מען נאָך היינט.

אמת, דער גרויסער גאון און טיפער פאַרשער ר׳ מתתיהו שטראַשון, ווי אויך דער פילזייטיק געלעהרטער און פּראָדוקטיווער שריפטשטעלער שמואל יוסף פין, זיינען קיין ערך העכער געשטאַנען אין דער וויסענשאַפטליכער וועלט ווי קלמן שולמאַן דורך זייער סאָציאַלער שטעלונג: רייך, אומאָפּהענגיג און כלל־טוער פון גרויסען איינפלוס, וואָס האָבען באַדייטענד אַ גרעסערן אָרט פאַרנומען אין אידישען לעבען, ווי דער כל־ימיו אָרימער, עניוות־דינער קלמן שולמאַן. דאָך איז שולמאַן זיי ביידען אריבערגעשטיגען אין פּאָפּולאַריטעט און אין באַליעבטהייט ביים פאָלק. ר׳ מתתיהו שטראַשון האָט איבערהויפּט קיינמאָל קיין פּאָפּולאַריטעט ניט געזוכט, און לכתחילה נאָר געאַרבייט פאַר יחידים — פאַר געצעהלטע געלעהרטע. אויך פינ׳ס ליטעראַרישע לייסטונגען, וועלכע האָבען אין זייער צייט אַ געוואַלדיגען רושם געמאַכט, האָבען שוין היינט פיעל פון זייער ווערט פאַרלאָרען, אַ דאַנק די גרויסע פאָרשריטע וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אויפ׳ן געביט פון חכמת ישראל אין די לעצטע 50—60 יאָהר; אויף צו לערנען די רוסישע

שפּראַך ברויכט מען שוין ניט מעהר אָנקומען צו פּנים העברעאישען „תלמוד לשון רוסיא“, און מען קען זאָגען, אַז כמעט אַלע פּנים שאַפונגען זיינען שוין היינט פאַרעלטערט. דאַגעגען האָט נאָך ניט אויפגעהערט קלמן שולמאַנ׳ס השפּעה, און נאָך היינט רעכענט ער זיך צווישען די באַליבטעסטע העברעאישע שריפטשטעלער, בפרט ביי די, וועלכע זיינען אַמאָל געזעסען אויפ׳ן בית־המדרש באַנק.

איך פיהל, אַז איך דערמאָן זיך אַן קלמן שולמאַן, רופען זיך אין מיר אַרויס אָנגענעהמע ערינערונגען פון די אינטערעסאַנטע יונגע יאָהרען. מיר איז גראָד אויסגעקומען צו פאַרברענגען מיין יוגענד אין דער שטורם־און־דראַנג פּעריאָדע פון דער השכלה, געזעהן מיט מיינע אויגען ווי די השכלה האָט אָנגעפאַנגען דורכצוברעכען די בית־מדרש ווענט, און דורך די שפּאַלטען אַריינגעשמוגעלט לשון־קודש־דיגע ביכלאַך, די דאַמאָלסטיגע קולטור־טרעגער. אָבער קיין ביכעל האָט אונז, בית־המדרש־ניקעס, ניט אַזוי פיעל פאַראינטערעסירט און אַזוי פיעל תענוג געבראַכט, ווי שולמאַנ׳ס „מסתרי פּאריז“. מען האָט דאָס ניט געלייענט, נאָר ממש געשלונגען, יעדעס וואָרט גע׳דרש׳ענט, באַוואונדערט די וואונדערבאַרע שעהנע תנ״ך־שפּראַך, איהר לייכטינקייט און פאַרשטענדליכקייט. מיר זיינען געווען אַזוי הינגעריסען פון שולמאַנ׳ס מליצה, אַז זאָגאַר שטיפענדיג פלעגען מיר זיך באַנוצען מיט די אויסדריקען פון „מסתרי פּאריז“. למשל, נעבענדיג אַ קלאַפּ, פלעגט מען זאָגען „יחי האגרוף“, אָנשרייען אויפ׳ן צווייטען מיט די ווערטער „חזיז ורעם“ (דאָנערוועטער) וכדומה.

אַ חוץ דעם איז דער „מסתרי פּאריז“ געווען דער ערשטער ראָמאַן, וואָס אידישע קינדער האָבען איבערהויפּט געלעזען, און דערצו נאָך אַזאַ שפּאַנענדער ראָמאַן, וואָס האַלט דעם לעזער אין שטענדיגער אויפרעגונג. מיינענדיג, אין אונזער קינדישער נאַאיוויטעט, אַז די מעשה איז ניט קיין אויסגעטראַכטע, נאָר אַן אמת׳ע פּאַסירונג, האָבען די אויפרעגענדע בילדער פון ראָמאַן אונזער פאַנטאַזיע נאָך מעהר געריצט, און די העלדען פון דער מעשה האָבען אונז פאַרפאָלגט אויף שריט און טריט. רודאָלף און זמירה זיינען געווען אונזערע ליעבלינגע, און ניט איין טרעהר האָבען מיר פאַרגאָסען אויף זייערע צרות. דאַגעגען האָבען מיר פיינט געהאַט בתכלית השנאה, די אַלע וועלכע האָבען זיי געוואָלט בייז טאָן, און מיט גרויסער אויפרעגונג און אונגעדולד קוים דערוואַרט די מפּלה פון חרבונה, עלוקה, לילית און די אַנדערע שלעכטע נפשות, וואָס קומט ערשט פאָר אין סוף פון לעצטען טהייל.

ניט נאָר ביי די יוגנוואַרג מיט זייער רייכער פאַנטאַזיע האָט דער „מסתרי פּאריז“ אַרויסגערופען גרויס אינטערעס, נאָר אויך ביי

עלטערע מענשען, אז עס איז כמעט געווען א בזיון פאר איינעם, וואס האט פארשטאנען לשון קודש, און ניט האבען געלייענט דעם „מסתרי פאריז“. נאך אונזערע היינטיגע באגריפען לאזט זיך דאס שווער פארשטעהן, ווי אזוי דער דאזיגער פראנצויזישער שונד־ראמאן, וועלכער שילדערט דאס לעבען פון דער פאריזער אונטערוועלט, זאל אזא עפאכע מאכען אויף דער אידישער גאס. שולמאן איבערטרייבט א האר ניט מיט דעם וואס ער זאגט אין דער הקדמה פון דריטען טהייל: „אז פון נאהענט און ווייט, פון אלט און יונג, באשטורעמט מען איהם מיט דער שאלה: ווען וועט ער שוין אמאל ארויסגעבען די געהיימניסען פון דריטען טהייל, נאך וועלכען זיי לעכצען ווי א דארשטיגער נאך וואסער“.

פיעל האט בייגעטראגען צו פארגרעסערען די געשפאנטקייט און דאס אינטערעס פאר דער ערצעהלונג, דורך דעם וואס עס האט גע־דויערט גאנצע דריי יאהר ביז אלע פיער חלקים זיינען ארוים פון דרוק, אז די הפסקה פון איין חלק און צווייטען האט אנגעהאלטען כמעט א יאהר צייט! דאס ארויסגעהן פון יעדען חלק איז געווען א גאנצער עראייגניס אויף דער אידישער גאס, און מען פלעגט דאס איינשלינגען, ווי שולמאן דריקט זיך אויס, „כבכורה בטרם קיץ“.

פון אלע השכלה־פיאנערען אין רוסלאנד און אין גאליציען פון אנפאנג פון פאריגען יאהרהונדערט, איז קלמן שולמאן געווען כמעט דער איין־איינציגער, וועמען די דאמאלסטיגע ארטאדאקסישע וועלט האט ניט אפגעשטעמפעלט פאר אן אפיקורס. ניט קוקענדיג וואס שולמאן האט אויך, ווי אלע זיינע איבעריגע חברים, קריטיקירט דעם פאנאטיזם, געטריבען די יוגענט פון דער פינסטערער געטא אין דער ליכטיגער וועלט — תאבען איהם פונדעסטוועגען געהאלטען די פרומע אידען פאר זייערן אן איינענעם מענשען, און זיך מיט איהם אפט מתיחס געווען. א הכשר איז ארויסגעגעבען געווארען אויף אלע זיינע ספרים, אז מען מעג זיי עפענטליך לייענען אין ישיבה און אין בית־מדרש, און אפילו ראשי ישיבות און משגיחים פלעגען זיך ניט שעהמען אליין אויך אונטערכאפען לייענען.

איך ערינער מיר נאך דעם גרויסען רושם וואס עס האט געמאכט אין טעלזער ישיבה, מיט פופציג יאהר צוריק, בעת עס איז ארוים שולמאנ׳ס „הריסת ביתר“, א היסטארישער ראמאן פאר דער צייט פון בר־כוכבא׳ס אויפשטאנד נעגען די רומיים. חדשים־לאנג איז דער דאזיגער ספר געווען דער הויפט־געשפרעך ביי די ישיבה־לייט. דען קיין ספר האט ניט געקענט אזוי אפעלירען צו זיי ווי דער „הריסת ביתר“. איינערזייטס האבען זיי אין איהם געפונען זייערע אלטע באקאנטע פון דער גמרא: רבי עקיבא׳ן, רבי אליעזר המודעי, בר־

כוכבא'ן און אנדערע. אנדערזייטס האט די וואונדערבארע ערצעהלונג דערוועקט אין זייערע יונגע אונשולדיגע הערצער צנועה'דיגע געפיהלען פון ליעבע און בענקעניש, וואס האט געדרעמעלט אין זייער טיעפען אינערען.

ניט וועניגער אויפמערקזאמקייט האבען אין יענער צייט ארויסגע־רופען זיינע היסטארישע ספרים „קדמוניות־היהודים" און „מלחמות־היהודים", און געפונען גרויס סימפאטיע אויך ביי די עקסטרים פרומע אידען. זיי האבען באקומען דעמזעלבען חשיבות, ווי דער „סדר־הדורות", וועלכער פלעגט שטעהן אין ספרים־אלמער צווישען אלע גמרות און מפרשים. ביז די דאזיגע ספרים זיינען ארויס, האט מען וועניג־וואס געוואוסט פון דער גרויסער היסטארישער טראגעדיע, וואס האט זיך אפגעשפילט אין דער צייט פון חורבן בית שני. די איינציגע קוועלען זיינען געוועזען די פאר אגדות אין פרק הנזקין, מסכת גיטין און די עטליכע מעשיות אין מדרש איכה. דורך שולמאנ'ס „מלחמות־היהודים" האט מען זיך ערשט רעכט דערוואוסט פון די וואונדערבארע גבורות און גרויס מסירות־נפש, וואס אונזערע עלטערן האבען ארויסגעוויזען ביים פארטיידיגען דעם אידישען כבוד און די אידישע הייליגקייט. אין מאנכע חדרים האבען די רביים שוין אויפ־געהערט פארצולייענען פאר די תלמידים ערב תשעה באב נאך האלבען טאג, בעת מען האט שוין ניט געטארט לערנען, דעם חורבן בית־המקדש פון מסכת גיטין, וואס כיון האט דאס שוין געקענט אויס־וועניג, נאר קאפיטלאך פון „מלחמות־היהודים", און טייכען טרעהרען האבען זיך געגאסען פון די יונגע אויגעלאך.

מיט רעכט דריקט זיך אוים שולמאן איבער די דאזיגע ספרים אין זיין געקינסטעלטען לשון: „הגו בהם צעירים — ויחכמו, ראום משכילים — ויהללום, קראום חרדים — ויתענגו, רבנים — וישבעו רצון".

איינער פון די גרעסטע רבנים אין יענער צייט, רבי שמחה אמציסלאווער, שרייבט צו שולמאנ'ען, אז ער איז איהם מקנא דעם גרויסען זכות וואס ער האט געהאט, באקאנט צו מאכען דעם אידישען פאלק מיט די ספרים פון יוסף בן מתתיהו הכהן — דער לעצטער „משוח־מלחמה" וואס אידען האבען געהאט.

אמת, לויט אונזערע היינטיגע פארערונגען פון א היסטאריע־שרייבער, וואלט אונז שולמאן מיט זיינע היסטארישע ביכער בשום־אופן ניט צופרידענגעשטעלט. ער האט אויסגעלאזען צו מאכען די נויטיגע איינלייטונגען, ווי די היסטארישע עראייגניסען האבען זיך ענטוויקעלט; ער האט אויך ניט אנגעגעבען די נויטיגע קוועלען און ניט געמאכט קיין זאכליכע באמערקונגען איבער די פארשידענע

מיינונגען — אבער אין זיין צייט האט מען נאך ניט געוואוסט פון אזעלכע פארערונגען, און דעריבער האט ער אלעמען צופרידענגעשטעלט און זיינע ספרים האבען געהאט א געוואלדיגען ערפאלג. א חוץ דעם איז שולמאן געווען ווירקליך דער ערשטער, וואס האט דערוועקט דעם חשק ביי דעם יוגענד, זיך צו באקענען מיט זייער אייגענער היסטאריע.

די ארטאדאקסי האט תמיד געהאט א חוש צו דערקענען ווער איז איהר פריינד און ווער איז איהר פיינד. דאכט זיך שולמאנ׳ס „מסתרי פאריז" איז ארוים כמעט אין איין צייט מיט מאפו׳ס „אהבת־ציון" און „אשמת־שומרון", און נאך אונזער היינטיגען באגריף און געשמאק איז כמעט קיין ספק ניט, אז מאפו׳ס אריגינעלע ערצעהלונגען פונ׳ם אלטען אידישען לעבען אין זיין אייגען לאנד און דערצו נאך געשריבען אין נביאים־ראשונים־לשון, זיינען גאר קיין ערך ניט וויכטיגער און נוצליכער פאר׳ן אידישען יוגענד, ווי אן איבערזעצטער פראנצויזישער ראמאן פון א גאנץ פרעמדער סביבה — און דאך האט די ארטאדאקסי מאפו׳ן מיט זיינע ספרים פארדאמט און מיט שולמאנ׳ען זיך געצאצקעט.

ביי מיר איז קיין ספק ניט, אז ווען מאפו וואלט ניט געהאט געשריבען זיין „עיט צבוע", וואלטען זיינע אנדערע ספרים א גאנץ אנדער פנים געהאט ביי דער ארטאדאקסישער וועלט. בכלל האט מאפו דורך זיין ניט געלונגענעם „עיט צבוע" זעהר פיעל פארלארען פון זיין גרוים אנזעהן, וואס האבען איהם פארשאפט זיינע פריהערע גרויסע מייסטערווערק „אהבת־ציון" און „אשמת־שומרון" און ניט בלויז ביים פרומען קלאס, נאר אויך ביי פיעל פון די דאמאלסטיגע באוואוסטע משכילים, ווי ליליענבלום און אנדערע. און באמת זיינען זיי גאנץ גערעכט געווען. מיר געפינען ניט אין „עיט־צבוע", ניט קיין קונסט, ניט קיין פסיכאלאגיע, ניט קיין אויסגעהאלטענקייט. די העלדען — אלע פארבלאז, טויטע ברואים, און די מייסטע האנדלונגען — פשוט׳ע בטלנות. זיין איינציגער צוועק איז נאר צו באווייזען, אז מאראל און פיינקייט, אמת און יושר געפינט מען נאר ביי די בעלי־עבירות, און אז אזעלכע אידען ווי רבי ישראל סאלאנטער, א ר׳ הירשעל נאוויאזער זיינען פול מיט שקר און צביעות און קנאה.

מען דערצעהלט, אז מען האט אמאל אין וואלאזין נעכאפט א בחור לייענענדיג דעם „עיט־צבוע" און איהם פאר׳מסר׳ט צו רבי יוסף בער׳ן, אבער אנשטאט דעם בחור צו באשטראפען זאל רבי יוסף בער געזאגט האבען, אז אדרבא, זאלען דאס אלע בחורים לייענען, וויל „הרואה סוטה בשעת קלקולתה יזיר עצמו מן היין", — זעהענדיג

די גרויסע שטותים, וועט מען שוין פארזאגנען א צעהנטען זייערע ביכלאך אין האנט ניט צו נעהמען.

פון אלע העברעאישע שריפטשטעלער אין דער השכלה־עפאכע, איז אפשר קלמן שולמאן געווען דער איינציגער, וואס האט אזוי וועניג אריגינעלעס געשאפען. דערפאר אבער איז ער געווען אן איבערזעצער „פאר עקסעלענס", דער בעסטער און פראדוקטיווסטער מעתיק וואס די העברעאישע שפראך האט ווען עס איז געהאט. זיין מאטא איז תמיד געווען: „כדאי־ער צו איבערזעצען נוצליכעס פון אנדערע שפראכען, ווי צו פארפאסען אייגענע נארישע זאכען". אמת, אין זיינע ערשטע איבערזעצטע ווערק איז ער ניט געווען זעהר שטארק וועהלעריש, דער אינהאלט איז ביי איהם געווען א טפל, און דער עיקר איז געווען „ללמד לבני יהודה קשת הסופר". אבער וואס ווייטער ער האט זיך איינגעשריבען איז ער אלץ מעהר פראקטישער געווארען, און צוזאמען מיט'ן צוועק צו פארשפרייטען די העברעאישע שפראך, האט ער אויך אין זינען געהאט צו בארייכערן דעם לעזער מיט נאציאנאלע און וועלטליכע ידיעות. שולמאן האט איינגעזעהן, אז די אידישע יוגענד, וואס איז אויסגעוואקסען אין דער געטא מיינט, אז די גאנצע וועלט זעהט אויס ווי איהר סביבה, און דעריבער האט ער פאר זיי איבערזעצט זיין „מסתרי פאריז", זיי אריינגעפיהרט אין א גאנץ אנדער וועלט, אין א וועלט פון ראמאנטיק און מאטעריאליזם און זיי געצייגט דאס לעבען פון א גרויסע שטאדט מיט אלע איהרע מעלות און חסרונות. עס איז ביי מיר קיין ספק ניט, אז ווען שולמאן וואלט געהאט איבערזעצט, למשל, „האמלעט", אדער טורגעניעוו'ס וועלכע ערצעהלונג, וואלט ער דאמאלסט לאנג ניט געהאט דעם ערפאלג ווי די וואונדערגעשיכטען פון פאריזער לעבען.

נאכדעם ווי שולמאנ'ען איז געלונגען צו באשאפען א גרויסען קרייז פון העברעאישע לעזער, האט ער שוין אנגעפאנגען צו איבערזעצען פאר זיי נוצליכע און פראקטישע זאכען. דער העברעאישער לעזער פון יענער צייט איז באמת געווען א זעלטען ווערטפולער מאטעריאל, וואס היינט ליידער האבען מיר דאס ניט. א לעזער וועלכער איז געווען גייסטיג ענטוויקעלט, אויסגעשטאטעט מיט א רעכט ביסעל פילאזאפישע און יורידישע וויסענשאפט — א דאנק דער גמרא און חקירה־ספרים — דערצו נאך מיט א שארפען קאמבינירענדען שכל, וואס תוספות און מהרש"א האבען איהם צוגעגעבען, אבער דאנענען ארים און צוריקגעבליבען אין די עלעמענטארסטע וועלטליכע ידיעות. אז עס איז פאראן, למשל, א ים הגדול אויף דער וועלט, האט ער נאך געוואוסט פון דער ברכה וואס מען דארף מאכען, אז מען זעהט איהם. ער האט אויך געוואוסט פון דער גמרא, אז עס געפינט זיך

ערנעץ־וואו א ים אוקינוס, אבער וואו די ימים געפינען זיך און וועלכע לענדער זיי נעהמען ארום, האט ער ניט געוואוסט. אמת, פון טייך פרת האט ער שוין געוואוסט נאך אין די קינדערשע יאהרען, בעת ער האט געלערענט בראשית, און שפעטער, גרויסערהייט, האט ער זיך מיט׳ן דאזיגען טייך צוזאמענגעטראפען אין כמה מסכתות, ביי די דינים פון א גט, א מציאה, א שליח און דערגלייכען, אבער פרעגט איהם בחרם וואו דער טייך לויפט. דאס ווייסט ער ניט. דאס אייגענע איז מיט מצרים, רוים, שפאניען וכדומה, וואס שפילען א גרויסע ראלע אין אידישען לעבען.

צוליעב דעם האט זיך שולמאן גענומען צום ערשטען ארויסצוגעבען זיין „מוסרי ארץ״, א באשרייבונג פון אלע מדינות פון דער וועלט מיט די ימ׳ען, בערג און טייכען, די גרויסע שטעדט פון יעדער מדינה און די פראדוקטען וואס יעדע מדינה גיט ארויס. דערנאך האט ער ארויסגעגעבען זיין „דברי ימי עולם״ אין 9 טהיילען, אז איבער־זעצונג פון פראפעסאר וועבער׳ס וועלט־געשיכטע.

איבער צעהן יאהר האט געדויערט ביז עס זיינען ארויס פון דרוק אלע 9 חלקים פון „דברי ימי עולם״. און ווען ניט די הילף פון דער חברה „מפיצי השכלה״, וואלטען זיי בכלל ניט ארויסגעגאנגען. א דאנק די השתדלות פון מאניסטער ח״י גורלאנד (דער שפעטערער אדעסער ראבינער) האט די חברה באשלאסען צו אוואנסירען שולמאנ׳ען א געוויסע סומע פאר יעדען דרוקבויגען, אויך צו פארשפרייטען זיינע איבעריגע ספרים. דער ערשטער פאל וואו די דאזיגע חברה האט גע־שטיצט א העברעאישען מחבר...

נאכדעם ווי שולמאן האט זיך אפגעגעבען עטליכע יאהר מיט דער ארבייט צו מאכען „דעם אידען פאר א מענשען״, איז ער צוריק־געקערט צו זיינע פריהערע טעטיגקייט צו מאכען „דעם מענשען פאר א אידען״. צו דעם צוועק האט ער אנגעהויבען ארויסגעבען א גרויס ווערק אונטער׳ן נאמען „תולדות חכמי ישראל״ אין פיר חלקים, וואו ער האט באשריבען אין א וואונדערבארע לייכטע שפראך דאס לעבען און ווירקען פון אלע אונזערע גרויסע חכמים פון דער תקופת הגאונים ביז צו דער מענדעלסאן־עפאכע. דער „תולדות חכמי ישראל״ איז בכלל אן איבערזעצונג, טיילוויז פון גרעץ און טיילוויז פון יאסט און הערצבאך. דאך געפינט זיך דארטען אויך זעהר פיעל שולמאנ׳ס אייגענע וויסענשאפטליכע הערות, וואס ציינען זיין ברייטע ידיעה אין חכמת ישראל. אבער שולמאן דער עניו, וואס האט זיך געהאלטען תמיד קלענער ווי ער איז געווען, האט ניט געוואלט אויף זיך שטעלען, און אין דער הקדמה פון יעדען חלק פארערט ער אויף די חכמי ישראל

איהם אויפמערקזאם צו מאכען אויף זיינע טעותים, און בפרט האט ער עס געבעטען דעם גרויסען געלעהרטען יעקב רייפמאן.

מיין ערשטע פערזענליכע באקאנטשאפט מיט שולמאנ׳ען איז געוועז אין יאהר 1888, און אלס א צייכען פון פריינדשאפט האט ער מיר געגעבען צום אנדענקען זיין „שפה ברורה“, זיין ערשטער מליצה־ספר, וואס ער האט ארויסגעגעבען אין יאהר 1848 און מיט זיין פערלדיגען כתב געמאכט אן אויפשריפט אויפ׳ן פאדערבלאט. אזוי ווי דער טיטעל אליין האט פארנומען 5—4 שורות, האב איך מיך פארשעמט דורכלייענענדיג די גרויסע שבחים, וואס ער האט אנגעשריבען אויף מיר, און זיך געוויי‏גערט צו נעהמען דאס בוך. דארויף האט ער מיר מיט זיינע אמת׳ע תמימות געמאכט פאלגענדע באמערקונג:

„הערט, יונגערמאן, אז איך האב ארויסגעגעבען דעם דאזיגען ערשטען ספר מיינעם, דעם „שפה ברורה“, בין איך געוועזן אין דעם זעלבען עלטער ווי איהר זיינט היינט. און פארגלייכענדיג מיינע ערשטע ארבייט צו אייערע ערשטע ארבייט דארף איך מיך שעהמען געגען אייך, ווייל איך בין ארוים אויף דער וועלט מיט בטלנות און איהר זייט באלד ארוים מיט פראקטישע און נוצליכע זאכען“.

אויף מיין באמערקונג, אז וואס פאר א באטרעף האט מיין פשוט׳ע מאגערע שפראך, א „חיי אדם“ סגנון, געגען זיין מייסטערהאפטע נביאים־שפראך, וואס איז באמת ניטא זיין גלייכען — האב איך באקומען פאלגענדע האלב־סאטירישע תשובה:

„איהר טהוט גאנץ ריכטיג, וואס איהר באנוצט זיך מיט׳ן סגנון פון „חיי אדם“ (פאר׳ן מענשליכען עקזיסטענץ) און ניט געפרובירט נאכמאכען מיינע מליצה. איהר וואלט מיט איהר ווייט ניט געקומען. איך זעה דא, למשל, אין אייער קונטרס א זאץ, וואס לייענט זיך: „החזרנו להסוחר בקעניגסבערג (פרוסיא) הדגים־מלוחים שנתקלקלו“. אז מיר, למשל, וואלט דאס אויסגעקומען צו שרייבען, וואלט בלי ספק אזוי קורץ ניט ארויסגעקומען, איך וואלט ווארשיינליך געשריבען בזה הלשון: „להכנעני היושב בארץ פרוסיא בעיר הר־מלך, השבנו אחור את הדגה המלוחה שנשחתה ואיננה עוברת לסוחר“...

אמאל, ביי א געלעגענהייט, האב איך דערצעהלט דר. י. ל. קאנטאר פון דעם דאזיגען שמועס מיט שולמאנ׳ען, האט ער מיר דארויף באמערקט, אז ער האט שטארק מורא, אז דער אלטער האט זיך פאר אייך געשעמט און נאך צופיעל מקצר געוועזן. ווי ווייט ער קען שולמאנ׳ען, וואלט ער בודאי זיך ניט געקענט איינהאלטען דערמאנענדיג דאס ווארט „כנעני“, ביי אזא פאסיגע געלעגענהייט, ניט צוצוגעבען דעם פסוק „כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב“. אויך

וואלט שולמאן ניט געקענט שרייבען סתם „הר־המלך“ און ניט צו־לעגען די ווערטער „ותרועת מלך בו“, ווייל אין קעניגסבערג פלעגט מען קרוינען די פרייסישע מלכים...

זעלטען־ווער פון די דיכטער האט אזוי שעהן און קינסטלעריש געשילדערט די גליקליכע צייט פון דער גאלדענער יוגענד, ווי קלמן שולמאן, און דאס מערקווירדיגסטע איז דערביי, וואס ער אליין האט פארבראכט זיין גאנצע יוגענד אין גרעסטער נויט און עלענד. גע־בארען ביי ארימע עלטערן. זיין מוטער איז איהם אפגעשטארבען בעת ער איז אלט געווען צוויי יאהר. צו צעהן יאהר האט ער אויך זיין פאטער פארלארען און איז פארבליבען אן ארימער, עלענדער יתום. זיין עלטערע שוועסטער, א נארישע, קליינשטעטעלדיגע אידענע, וואס האט זיך איבערגענומען איהם צו האדעווען, האט איהם זעהר שלעכט באהאנדעלט, איהם געזוכט אפצורייסען פון לערנען, וואס דאס איז געווען זיין איינציגער תענוג און שטרעבען און געוואלט איהם מאכען פאר א פארדינער. דאס שלימסטע, אבער, וואס זי האט איהם אפ־געטאן, וואס זי האט איהם מיט געוואלד חתונה געמאכט, בעת ער איז ערשט אלט געווען דרייצעהן יאהר, און פאר א פראסטער אומוויסענדער מיידעל. צוויי יאהר האט ער זיך געמאטערט, קעמפפענדיג מיט זיין ווייבעל און מיט זיין שוועסטער, וועלכע האבען איהם שרעקליך געמוטשעט ער זאל אוועקווארפען לערנען און זיך נעהמען צו מסחר.

צוליעב זיין גרויסען חשק צו לערנען און ניט קענענדיג מעהר פארטראגען די צרות פון זיין ווייב, איז ער בשתיקה אנטלאפען פון דעם היים, און ניט האבענדיג מיט זיך קיין שום מיטעל ,איז ער געגאנגען צופוס איבער צוויי הונדערט וויארסט, ביז ער האט דער־גרייכט די שטעדטעל וואלאזין, דער צענטער פון תורה פאר יענער צייט. זיין געוואלדיגע התמדה און זיין איידעלע פיינע הנהגה האבען געצויגען די אויפמערקזאמקייט פון דעם דאמאלסטיגען ראש הישיבה רבי איצעלע, וועלכער האט דעם „ביכאווער פרוש“ מקרב געווען און מיט דער צייט אויך זעהר ליעב באקומען.

די זעקס יאהר וואס שולמאן איז געזעסען אין וואלאזין על התורה ועל העבודה, האט ער געהאלטען פאר די שעהנסטע צייט פון זיין לעבען, נישט קוקענדיג וואס ער האט געלעבט אין גרויס דחקות, ממש געהונגערט. אבער די גרויסע צרות פון זיין ווייב, וועלכע פלעגט אפט אריבערקומען קיין וואלאזין איהם מאכען שאנד און לייטישע געלעכטערס, האט איהם פארביטערט זיין לעבען. קיין גט האט זי בשום אופן ניט געוואלט נעהמען, נאר איהם געפייניגט ער זאל אוועקווארפען די ישיבה און צוריקקעהרען מיט איהר קיין ביכאוו.

פון פיעל לערנען און וועניג שלאפען און פון גרויס יסורים, וואס די ווייב האט איהם אנגעטאן מיט איהרע באזוכען, האט ער אנגעפאנגען צו ליידען אויף די אויגען און געהאלטען ביי בלינד ווערען. רבי איצעלע, וואס האט איהם געליעבט ווי אן אייגען קינד, האט איהם אויף זיינע הוצאות אוועקגעשיקט קיין ווילנא צו א באוואוסטען אויגען־פראפעסאר, און אזוי איז ער שוין פארבליבען פאר זיין גאנצען לעבען אין ווילנא.

ווילנא האט איהם זעהר גוט געטאן, אין א קורצער צייט אויסקורירט זיינע אויגען און פטור געווארען פון זיין צרה דורך א גט. אזוי ווי ער איז געווען א מענש מיט א ברייטע פאנטאזיע, האט ער אויסגעקליבען פאר זיין מקום־תורה דעם גאונ׳ס קלויז, זיך פארשטעלענדיג, אז דעם גאונ׳ס גרויסער גייסט שוועבט דארטען ארום. דער ווילנער גאון איז ביי איהם געווען דער העכסטער אידעאל, און ער האט ליעב געהאט צו פיהרען געשפרעכען מיט די זקנים, וועלכע האבען נאך פערזענליך געקענט דעם גאון און זיין הנהגה. פון זיי האט ער זיך דערוואוסט, אז דער גאון פלעגט הייסען זיינע מקורבים לערנען תנ״ך און דקדוק, און דאס האט אויף איהם געווירקט זיך צו נעהמען לערנען לשון־קודש.

אזוי ווי שולמאן האט באשלאסען זיך צו נעהמען צו רבנות, איז ער דעריבער אריינגעטראטען אין דער בארימטער ישיבה פון רבי ישראל׳צע גינצבורג, וואו עס האבען געלערענט נאר די יונגע לייט, וועלכע גרייטען זיך צו רבנות. זיין נאהענטסטער חבר אין דער ישיבה איז געווען דער שפעטערער פראפעסאר דניאל חוואלסאן, און ווי שולמאן האט דערצעהלט, פלעגען זיי צוויי נעכט אין דער וואך, ביידע צוזאמען, דורכלערנען שטעהענדיג די גאנצע נאכט. זיי האבען אויך צוזאמען געלערענט מדרש און זוהר, און אנגעהאלטען זייער פריינטשאפט ביז חוואלסאן האט פארלאזען זיין פאלק.

שולמאן איז פארבליבען אין דער ישיבה ביז ער האט באקומען סמיכה אויף רבנות. אבער אזוי ווי עס האט זיך איהם ניט געמאכט א פאסיגע שטעלע האט ער אין גאנצען אויפגעגעבען דעם פלאן פון רבנות, און גענומען זיך פארפאלקאמען אין דער העברעאישער שפראך. אויף צו מאכען א לעבען האט ער אנגעהויבען צו געבען שטונדען אין העברעאיש, און דערמיט איז געווען שולמאן דער ערשטער, וועלכער האט געמאכט שטונדען־געבען פאר א פראפעסיע, וואס מיט דער צייט איז דאס געווארען אן עקזיסטענץ פאר טויזענדער מענשען. זיין ערשטער בעל־הבית איז געווען דער באוואוסטער גביר יעקב יאג, וועלכער האט איהם שפעטער רעקאמענדירט אלס לעהרער אין נאך אנדערע גביר׳ישע הייזער, באופן אז שולמאן האט שוין אויפגעהערט

צו ליידען דחקות, וואס ער האט געליטען פון זיין געבארענע שעה אן.

אזוי ווי שולמאן איז פון תמיד אן געווען א נחבא אל הכלים, האבען נאר געצעהלטע מענשען אין ווילנא געוואוסט פון דעם „בי־כאוועך מושלם", און ער וואלט אפשר אזוי אויסגעלעבט זיינע יאהרען פארבלייבענדיג א בעל־פועל אין תנ"ך און דקדוק. צו זיין גליק אבער, אדער ריכטיגער — צום גליק פון דער העברעאישער שפראך, איז ער דורך א צופאל מיט אמאל געווארען א מפורסם אין גאנץ ווילנא און געשאפען פאר זיך א נייע קאריערע. דאס איז געווען אין יאהר 1846, אין דער צייט וואס משה מאנטעפיארע האט זיך אויפגעהאלטען אין ווילנא אויף זיין וועג קיין פעטערבורג. פון נאהענט און ווייט, פון קהלות און יחידים האט מען זיך געווענדעט צו איהם מיט פארשידענע בקשות. צווישען די אלע וואס האבען דערלאנגט שריפטליכע בקשות, איז אויך געווען א בקשה פון אכט פאמיליען, וועלכע מען האט ארויס־געטריבען פון א דארף נעבען גרענעץ.

דר. לעווי, מאנטיפיארע'ס סעקרעטער און ראטגעבער, לייענענדיג די דאזיגע בקשה איז ערשטוינט געווארען פון דעם וואונדערבאר־שעה־נעם העברעאישען סגנון און געבעטען איהם ברענגען דעם שרייבער פון דער בקשה. דער שרייבער איז געמליך געווען קלמן שולמאן, און דר. לעווי האט פארגעשטעלט שולמאנ'ען פאר מאנטעפיארע'ן און פאר די איבעריגע גרויסע לייט, וועלכע זיינען ביי איהם געווען, אלס דער איינציגער, וועלכער פארשטעהט צו שרייבען לשון־קודש אין סטיל פון די נביאים.

דער דאזיגער צופאל האט פאראורזאכט, אז די באוואוסטע משכילים פון יענער צייט, ווי: אד"ם הכהן, שמואל יוסף פין, מרדכי פלונגיאן און אנדערע, האבען אנגעפאנגען איהם מקרב צו זיין, און איהם אריינגעגעבען מוטה און דרייסטינקייט צו ווערען א העברעאישער שריפטשטעלער. צוויי יאהר האט גערויערט ביז שולמאן האט געקענט ביי זיך פועל'ן ארויסצוגעהן אין דער עפענטליכקייט, און ערשט אין יאהר 1848 האט שולמאן ארויסגעגעבען זיין ערשטען ווערק אונטער'ן נאמען „שפה־ברורה", וועלכער האט איהם געעפענט דעם וועג צו זיינע ווייטערע ליטערארישע ארבייט, וואס האט אנגעהאלטען איבער פופציג יאהר און איהם געמאכט פאר איינעם פון די פאפולערסטע פערזענליכקייטען אין זיין צייט.

אזוי ווי באוואוסט שולמאן איז געווען אין דער גרויסער אידישער וועלט — אזוי אונבאוואוסטט איז ער פארבליבען אין זיין אייגענער שטאדט ווילנא, וואו ער האט געלעבט איבער 60 יאהר. זייענדיג פון דער נאטור א גרויסער עניו האט ער קיינמאל ניט געזוכט קיין כבוד און זיך קיינמאל ניט געשפארט צום אויבענאן. ערשט אין יאהר 1896, בעת ער

איז שוין געווען קרוב צו אכציג יאהר, האט זיך ווילנא דערמאנט אן איהם, און מיט גרויס פאראד געפייערט זיין פופציג־יעהריגען ליטעראַרישען יובילעאום. עס איז געווען צו מערקען, אז ווילנא וויל דא אפּצאהלען אן אלטען חוב און עס האבען זיך באטייליגט אין דער שמחה אלע קלאסען אידען, און יעדער קלאס האט געזוכט אריבערצושטייגען דעם צווייטען אין ברייטהארציגקייט און פריינדליכקייט. אלע חברות האבען אריינגעשיקט אדרעסען מיט הונדערטער אונטערשריפטען. אויך איז געזאמעלט געווארען א גרויסער פאנד אויף צו פארזיכערען זיינע עלטערע יאהרען. די הויפּט־אראנזשירער זיינען געווען דער ליבער, הארציגער דאקטאר פין און דער פרומער געלעהרטער פייוועל געץ. די גלאוונע מחותנים זיינען געווען די דריי פרנסי העיר: מאיר גארדאן, שמואל סאלץ און יעקיל פרנס, אויך די ווילנער מורה־הוראות מיט דעם שטאדט־מגיד רבי צבי ראבינאוויץ (שפּעטער דער קאוונער רב) אן דער שפּיץ. בעת די רעדנער האבען געשפּראכען, איז זיך געזעסען שולמאן צוזאמענגעקארטשעט פון אלטקייט און שוואכקייט, און טרעהרען האבען זיך נעגאסען אויף זיין לאנגען שעהנעם בארד: איינערזייט פון פרייד, וואס ער האט זוכה געווען צו אזא ווירדיגונג; אנדערזייט, פון טרויער, זיך דערמאנענדיג, אז אלע זיינע אמאליגע חברים, הן די רבנים און הן די משכילים, זיינען שוין אויף דעם עולם האמת, און קיינער פון זיי האט זיך ניט געקענט באטייליגען אויף זיין שמחה.

זיין לעצטע ליטעראַרישע ארבייט איז געווען דער ספר „שפה אחת“ (באורים אויף שווערע פסוקים אין תנ״ך און אין אגדות חז״ל), וואס ער האט ארויסגעגעבען בעת ער איז אלט געווארען אכציג יאהר. אזוי ווי אין דעם דאזיגען יאהר האט זיך געעפענט דער ערשטער ציוניסטישער קאנגרעס אין באזעל, האט שולמאן אויסגעדריקט זיין גרויס פרייד און התפעלות אין דער הקדמה פון דעם דאזיגען ספר מיט די ווערטער: „האח! קונגרס ציוני! עורי בת ציון, צהלי ורני, עורי והעירי כנורך, קומי אורי כי בא אורך!...“

שולמאן איז געבליבען טריי זיין נדר פון די יונגע יאהרען, ניט ארויסצולאזען די פעדער פון האנט אזוי לאנג ער וועט האבען די פיזישע קראפט איהר צו האלטען.

טראץ וואס ער איז געווען פון דער נאטור א שוואכער און קרענקליכער מענש, האט ער דאך דערגרייכט אלט צו ווערען צוויי־און־אכציג יאהר.